

Makale Geliş | Received : 31.05.2025

Makale Kabul | Accepted : 29.06.2025

ORTAÖĞRETİM FELSEFE DERS KİTAPLARININ GÖRSEL TASARIM ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ¹

Semra BİLGİN*

Lokman ÇİLİNGİR **

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı: 80’li yıllardan itibaren günümüze kadar ortaöğretim kurumlarında ders kitabı olarak okutulan felsefe ders kitaplarının görsellerini belli kıstaslar açısından analiz etmektir. Böylelikle ders kitaplarının görsel tasarım açısından bir felsefe ders kitabından beklenen özellikleri karşılayıp karşılamadığının tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Çalışma nitel araştırma yöntemine uygun olarak yürütülmüştür. Veriler içerik analizi ve doküman analizi teknikleriyle irdelenmiştir. Ders kitaplarının görselleri analiz edilirken felsefeyle ilk kez karşılaşan öğrenciler için ilgi çekici, sade, anlaşılır olup olmadığına bakılmıştır. Ayrıca görsellerin metinlerle anlamlı bir bütünlük oluşturup oluşturmadığı, öğretim programlarında belirtilen kazanımları karşılayıp karşılamadığı bir diğer araştırma konusudur. Yine incelemeye konu olan ders kitaplarının kendi dönemlerinin şartları ve eğitim politikaları göz önünde bulundurularak bir karşılaştırma yapılmıştır.

Araştırmanın çalışma evrenini 1985’ten günümüze kadar Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı onayıyla okutulan tüm ortaöğretim felsefe ders kitapları oluşturmuştur. Çalışmanın örnekleme ise; 1985 ve 2018 tarihleri arasında değişen ortaöğretim felsefe ders programlarına uygun olarak hazırlanan beş ders kitabı dâhil edilmiştir. Kitapların seçiminde her program değişikliğinde ağırlıklı olarak okutulan ders kitabı ve özellikle Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan komisyonlarca yazılan kitaplara öncelik verilmiştir.

Görsellerin değerlendirilmesinde Mehmet Şahin’in “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı makalesinde kullandığı beşli rubrik ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Ders kitapları rubriklerde belirtilen ölçütlere göre, 1-5 arasında bir puanla değerlendirilmiştir. Görsel tasarım özelliklerinin bulguları; metni destekleyici görsellerin kullanılma sıklığı, görsellerin metinle tutarlılığı, teknik özellikleri, sayfa düzeni ve felsefe dersinin kazanımlarıyla uygunluğu bakımından incelenmiştir.

Görsellerin felsefe dersinin kazanımlarına uygunluğu açısından değerlendirilmesinde öğrencileri düşünmeye, sorgulamaya, verilen metinle ilişki kurarak yorum ve eleştiri yapmaya sevk edip etmediğine bakılmıştır. Tüm kitapların ortalamasının 2 olduğu bu değerlendirmede ders kitaplarının görsellerinin felsefe dersinin kazanımlarıyla ilişkilendirilmede başarısız olduğu görülmüştür.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, felsefe ders kitaplarının görsellerinin dikkat çekiciliği, kazanımlarla örtüşmesi, renk ve boyutları, öğrenciyi düşünmeye ve sorgulamaya yönlmesi gibi özellikler bakımından yetersiz kaldığını göstermiştir.

Anahtar Sözcükler: Felsefe, Ders kitabı, görsel tasarım, öğretim programı

¹ Bu makale “Ortaöğretim Felsefe Ders Kitaplarına Yönelik Karşılaştırmalı Bir İnceleme” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

* Dr., blgn.semra@gmail.com, ORCID:0000-0001-8048-978X

** Prof. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe Bölümü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sistematiik Felsefe Anabilim Dalı, lokman.cilingir@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0121-9744

INVESTIGATION OF SECONDARY EDUCATION PHILOSOPHY TEXTBOOKS IN TERMS OF VISUAL DESIGN FEATURES

Abstract

The primary objective of this study is to analyze the visuals in philosophy textbooks used in secondary education institutions from the 1980s to the present, based on specific criteria. The study aims to determine whether the visual design of these textbooks meets the expected characteristics of a philosophy textbook.

The research was conducted in accordance with qualitative research methods. Data were analyzed using content analysis and document analysis techniques. When evaluating the visuals in the textbooks, particular attention was paid to whether they were engaging, simple, and comprehensible for students encountering philosophy for the first time. Additionally, the study investigated whether the visuals formed a meaningful coherence with the texts and aligned with the learning outcomes specified in the curricula. A comparative analysis was also carried out, taking into account the historical conditions and educational policies of the periods in which the textbooks were published.

The research population comprised all secondary education philosophy textbooks approved by the Board of Education (*Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı*) and used from 1985 to the present. The sample included five textbooks prepared in alignment with the evolving secondary education philosophy curricula between 1985 and 2018. Priority was given to textbooks predominantly used during curricular changes and those authored by commissions established by the Ministry of National Education (*Milli Eğitim Bakanlığı*).

For the evaluation of visuals, a five-point rubric scale from Mehmet Şahin's article titled "*Evaluation of Social Studies Textbooks in Terms of Visual Design Principles*" was employed as the data collection tool. The textbooks were scored between 1 and 5 based on the rubric criteria. The findings on visual design characteristics were examined in terms of: Frequency of visuals supporting the text, coherence between visuals and text, technical quality of visuals, page layout, alignment with the learning outcomes of the philosophy curriculum.

In assessing the alignment of visuals with the curriculum's objectives, emphasis was placed on whether they encouraged students to think critically, question, and interpret or critique the text through contextual connections. The analysis revealed an average score of 2 across all textbooks, indicating that the visuals largely failed to align with the intended learning outcomes of the philosophy curriculum.

The findings demonstrate that the visuals in philosophy textbooks are deficient in key aspects such as visual appeal, coherence with learning objectives, color and size appropriateness, and their capacity to stimulate critical thinking and inquiry among students.

Key Words: Philosophy, Textbook, visual design, curriculum

Giriş

Ders kitabı, program ile öğrenci arasında köprü kuran temel materyaldir dersin amacının gerçekleştirilmesinde önemli bir işlevi vardır. Özellikle sosyal bilimlerin öğretiminde etkili bir şekilde kullanılan ders materyalleridir. (Kaya, 2016, s: 81; akt. Kızıltan, 2018). Bu yönüyle ders kitaplarına yönelik iyi bir planlama, eğitim sistemimizin niteliğinde bir artış sağlayabilir. Ayrıca, eğitimde nesnelliği sağlama adına tüm eğitim kurumlarındaki birlikteliğin sağlanmasında da ders kitaplarına önemli görevler düşmektedir (Çotuksöken, 2012, s.116).

Öğrencilerin ders kitaplarına ilişkin ilk yargıları, kitabın fiziksel özellikleriyle karşılaştıklarında oluşur. Bunun için ders kitaplarının fiziksel özellikleri, öğrencilerin kitaba olan ilgilerinin oluşmasında ilk ve önemli bir unsurdur. (Duman, 2014: 24-25). Ortaöğretim kurumlarında felsefe öğretimine ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşlerinin

incelendiği bir doktora çalışmasında öğretmenlerin %96'sı, öğrencilerin ise %82'si ders kitaplarının fiziksel özelliklerinin yetersiz olduğu, bu kitapların görsellerinin ilgi ve merak uyandırmadığı ifade edilmiştir (Dombaycı, 2008: 126-127). Kitapların fiziksel özelliklerinin en önemli bölümünü görsel tasarım oluşturur. Hitap edilen kitleye uygun şekilde görselleştirilen tasarım, amaca daha hızlı ve kolay ulaştırır. Bu nedenle görsel tasarımda verilen mesajlar açık, net ve estetik olmalıdır. Sayfaya yazı, resim, grafik vb. unsurlar doğru ve uygun şekilde yerleştirilmelidir (İstek, 2004: 55). Böylece sayfa karışıklığı giderilmiş ve bir düzen sağlanmış olur. Doğru bir tasarım gözü yormaz, konular arasında geçişi kolaylaştırır. Bu nedenle görsel tasarım öğelerinin uyumlu bir bütünlük oluşturması gerekir. Bu öğelerden biri kullanılan renklerdir. Renklerin alıcı üzerinde psikolojik etkileri olduğundan renk seçimi önemlidir. (İstek, 2004: s. 93). Kitapların görsel tasarımındaki renk seçiminde hitap ettiği yaş grubu dikkate alınmalıdır. İlköğretim öğrencileri için ders kitaplarındaki renkli görseller dikkati arttıracaktır. Lise ders kitaplarında ise kullanılan görselin dikkat çekmekten ziyade konuyu pekiştirici ve bir amaca hizmet eder nitelikte olması beklenir.

Görsel tasarımda kullanılan renklerden, resimlerin baskı kalitesine kadar her şey öğrencinin dikkatini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilir. Yine kullanılan görsellerin metinlerle doğru bir şekilde ilişkilendirilmesi ve öğretim programındaki kazanımları karşılaması gerekir. Öylesine, fazladan konulan görsel öğeler dikkati dağıtmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Görsel materyallerin mesajı açık hale getirdiği için öğrenmeyi daha çok kolaylaştırdığı, yazılı metinle birlikte kullanılması halinde etkisinin arttığı, bir iletişim aracı olarak görsel öğelerin yazılı metinlere oranla daha evrensel bir nitelik taşıdığı söylenebilir (İşler, 2003). Bu nedenle bu öğelerin ders kitaplarında nasıl kullanılması gerektiği önemli bir konudur. Görsel öğeler ve metinler birbiriyle tutarlı bir bütünlük oluşturmalıdır. Metinle onu destekleyen görsel arasına ilgisiz metinler yerleştirilmemeli, metinle ilgili olduğu görsel aynı sayfada yer almalı, birbirinden uzak kalmamalıdır. Ders kitaplarında fotoğraf, şekil, tablo, şema gibi öğelerin yerleştirilmesinde monotonluktan kaçınılmalıdır. Bu öğeler hep aynı yerlere yerleştirilmemeli, aynı büyüklükte olmamalı, simetrik bir tasarım yaklaşımından ziyade asimetrik bir yaklaşım benimsenmelidir. (Keser, 2004: 11-13).

Sonuç olarak ders kitaplarının görsel tasarımı titizlikle yapılması gereken bir iştir. Felsefe söz konusu olduğunda soyut konu ve problemlerin öğrencilerin anlayabileceği şekilde somutlaştırılması için görsellerin doğru kullanımı daha da önemli hale gelmektedir. Bu açıdan felsefe eğitimi talimi, denemeyi, öğrenmeyi ve öğretmeyi kapsayan sanatsal bir etkinliğe benzer (Çilingir, 2019: 22). Bunun için “Niçin felsefe?” sorusu kadar önemli bir diğer soru da “Nasıl bir felsefe eğitimi?” sorusudur. Felsefe ders kitapları her ne kadar öğretim programı çerçevesinde şekillense de belli bir görüşü ön plana çıkarmaya yönelik olabilir (Çotuksöken, 2012: 117).

Bu nedenle ders kitaplarına yönelik bir karşılaştırmaya ihtiyaç vardır. Böylelikle felsefe eğitiminin daha nitelikli hale getirilmesi de sağlanabilir. Bu çalışmanın temel amacı; incelemeye konu olan felsefe ders kitaplarının görsellerini hem yukarıda belirtilen ders kitabı görsel tasarımında dikkat edilmesi gereken unsurlar hem de bir felsefe dersinden beklenen öğrenciyi düşündürme, yaratıcı ve eleştirel olma, öğrenciye farklı bakış açısı sunabilme ve objektiflik gibi özellikler açısından irdelemektir.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma incelemeleri sadece raporun içeriğine yönelik bir analiz değildir. Aynı zamanda raporun yaratıldığı, dağıtıldığı ve alındığı daha genel bir bağlamı ifade eder. Bu bakımdan rapor kendi başına kültürel bir nesne olarak ele alınıp incelenir. Nitel araştırmacılar raporun içeriğini

inceleyebilir ancak kendilerini içerikle sınırlamazlar (Neuman, 2006). Nitel araştırmayı, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlamak mümkündür (Yıldırım ve Şahin, 1999: 39). Bu çalışmada doküman analizi tekniği ile incelemeye konu olan felsefe ders kitaplarının görselleri karşılaştırmalı bir incelemeye tabi tutulacaktır.

Araştırmanın çalışma evrenini 1985’ten günümüze kadar Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı onayıyla okutulan tüm ortaöğretim felsefe ders kitapları oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme ise; 1985 ve 2018 tarihleri arasında değişen ortaöğretim felsefe ders programlarına uygun olarak hazırlanan beş ders kitabı dâhildir. Kitapların seçiminde her program değişikliğinde ağırlıklı olarak okutulan ders kitabı ve özellikle Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan komisyonlarca yazılan kitaplara öncelik verilmiştir. Çalışmada, 1986-1993; 1994-2009; 2010-2018; 2018 ve sonrası dönemleri arasında Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından kabul edilen ve Tebliğler Dergisi’nde yayımlanan çeşitli ortaöğretim felsefe ders kitabı listeleri temin edilerek seçim gerçekleştirilmiştir. (MEB, 1993: 341; 1994: 375; 2009: 59; 2010a: 1522; 2017b: 80; Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1986: 155). Her dönem için ağırlıklı olarak okutulan bir kitap seçilmiştir. İncelenecek materyallerin künye ve incelemede kullanılacak kodları **Tablo 1**’deki gibidir.

Tablo 1

Ders Kitaplarının Künye ve Kodları

Adı	Yazarı	Basım Yılı	Yayınevi	Sayfa Sayısı	Kodu
Felsefeye Giriş	Komisyon	1991	MEB	190	K-1
Liseler İçin Felsefe	Selman Erdem	1999	Fil Yayınevi	205	K-2
Ortaöğretim Felsefe	Komisyon	2011	MEB	224	K-3
Ortaöğretim Felsefe 10	Komisyon	2022	MEB	168	K-4
Ortaöğretim Felsefe 11	Komisyon	2020	MEB	144	K-5

Tabloda K-1 koduyla yer alan kitabın elimizdeki nüshasının basım yılı 1991 olmakla birlikte Prof. Dr. Mübahat Türker Küyel’in başkanlığında bir komisyon tarafından yazılan bu kitap, 1986 yılından 1992 yılına kadar okutulmuştur. Kitabın yazarları; Prof. Dr. Mübahat Türker Küyel, Prof. Dr. Sevim Tekeli, Prof. Dr. Esin Kahya, Prof. Dr. Kenan Gürsoy, Alev Öner ve Nurten Baykurt’tur. Yine K-2 kodlu kitap 1992 Ortaöğretim Felsefe Öğretim Programı’na göre yazılmış ve 1993 yılından 2009 yılına kadar liselerde felsefe ders kitabı olarak okutulmuştur. K-3 kodlu komisyon kitabı 2009 program değişikliğine uygun olarak yazılmış ve 2010 yılından itibaren 2018 yılına kadar okutulmuştur. Kitabın editörü Doç. Dr. Arslan Topakkaya’dır. K-4 ve K-5 kodlu kitaplar 2018 program değişikliğine uygun olarak yazılmış ve 2019 yılından itibaren okutulmaya başlanmıştır. K-4 kodlu kitabın yazarları Arife Ayaz Şahin, Haydar Sinan Koluaçık, Mehmet Uyanık ve Serkan Sarper Avcı’dan oluşan komisyondur. K-5 kodlu kitabın yazarları; Aysun Koluaçık, Haydar Sinan Koluaçık, Rukiye Gündoğdu Avcı ve Sarper Serkan Avcı’dan oluşan komisyondur. Bu kitaplar halen liselerde felsefe ders kitabı olarak okutulmaktadır.

Ders kitaplarının görsellerinin karşılaştırılmasında yanıt aranacak başlıca sorular şunlardır:

- Kitapların görsel tasarımında tutarlı bir yaklaşım izlenmiş midir?
- Kitapların içeriğinde kullanılan görsel, grafik, tablolar konuyla uyumlu mudur?
- Kitapların görsel tasarımı ilgi ve dikkati artırıcı nitelikte midir?

- Kitapların görsel tasarımları felsefe dersinin amaçlarına uygun mudur?

Bulgular

1. Kitapların Görsel Tasarım Özelliklerinin Değerlendirilmesi

Görsellerin değerlendirilmesinde Mehmet Şahin'in "Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı makalesinde kullandığı beşli rubrik ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır (Şahin, 2014). Ders kitapları rubriklerde belirtilen ölçütlere göre, 1-5 arasında bir puanla değerlendirilmiştir. (1.0-1.8 hiç etkili değil, 1.9-2.6 çok az etkili, 2.7-3.4 orta düzeyde etkili, 3.5-4.2 oldukça etkili, 4.3-5.0 tamamen etkili olarak yorumlanmıştır.) Veriler ders kitaplarındaki örnekleriyle birlikte sunulmuştur. Kullanılan rubrik ölçeği lise seviyesine ve felsefe dersinin yapısına uygun olarak güncellenmiştir. Görsel tasarım özelliklerinin bulguları şu başlıklar altında değerlendirilmiştir:

- Metni destekleyici görsellerin kullanılma sıklığı
- Görsellerin metin içerikleriyle tutarlı olması
- Görsellerin teknik özellikler yönünden etkili kullanılması
- Görsellerin sayfa içerisine etkili biçimde yerleştirilmesi
- Görsellerin felsefe dersinin amaçları ve öğrenciyi düşündürme durumu açısından uygunluğu

1.1. Metni Destekleyici Görsellerin Kullanılması

Görsellerin metni destekleme açısından karşılaştırılması aşağıdaki şekilde tablolastırılmıştır.

Tablo 2

Metni destekleyici görsellerin kullanılma durumu

	Ölçütler	Ders Kitapları	Ortalama
5	Metnin içeriğini destekleyici resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğeler genellikle kullanılmıştır.	K-1: 2 K-2: 3	3,4
4	Metnin içeriğini destekleyici resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğeler çoğunlukla kullanılmıştır.	K-3: 5 K-4: 3	
3	Metnin içeriğini destekleyici resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğeler kısmen kullanılmıştır.	K-5: 4	
2	Metnin içeriğini destekleyici resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğeler çok az kullanılmıştır.		
1	Metnin içeriğini destekleyici resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğeler kullanılmamıştır.		

Tablo 2.'ye göre tüm ders kitaplarında metni destekleyici görsel öğelerin kullanılma ortalaması 3,4'tür. Bu durum ders kitaplarındaki görsel öğelerin kullanılma oranının orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Ancak kitapları tek tek ele aldığımızda durum farklılaşmaktadır. Örneğin K-1 kodlu ders kitabında toplamda 8 görsel öğeye yer verilmiştir. Sayfa sayısı 190 olan kitapta grafik, tablo, şema gibi görsellere hiç yer verilmemiştir. Bu kitapta metinlerin görsel öğelerle çok az desteklendiği görülmektedir. K-2 kodlu ders kitabı K-1 kodlu kitaba nazaran daha çok görsel öğe içermektedir. Kitapta toplam 32 görsel öğeye yer verilmiştir. Bu görsellerin 27'si filozof resimlerinden oluşurken geriye kalan 5'i ise sanat felsefesi ünitesinde yer alan sanat içerikli görsellerden oluşmaktadır. Bununla birlikte kitabın görsellerinin metin ve ünitelere dengeli

dağıtılmadığı görülmektedir. Bazı metinlerde görsel öğeye hiç yer verilmemiştir. Bu nedenle bu kitapta metni destekleyen görsellerin kısmen kullanıldığı söylenebilir. K-3 kodlu ders kitabında toplam 236 görsel öğe yer almaktadır. Tüm ders kitapları içerisinde en fazla görseli barındıran ders kitabı bu kitaptır. Bu görsellerin 49'u şema ve tablolardan oluşmaktadır. Tablolar genellikle eşleştirme, karşılaştırma ve kontrol tabloları şeklinde kullanılmıştır. Şemaların ise daha çok metni özetlemek ya da alt başlıkları oluşturmak için kullanıldığı görülmektedir. Sayfa sayısı 224 olan bu kitabın bazı sayfalarında birden fazla görselin yer aldığı ve metni destekleyici görsellerin genellikle kullanıldığı görülmüştür. K-4 kodlu ders kitabında 56 görsele yer verilmiştir. Kitapta şema ve tablolar az sayıda kullanılmıştır. Bazı metinlerde birden fazla görsel yer alırken, metinlerin çoğu görselle desteklenmemiştir. Kitapta metinlerin kısmen görselle desteklendiği görülmüştür. K-5 kodlu ders kitabında toplam 64 görsel kullanılmıştır. Kitapta değerlendirme sorularının yer aldığı sayfalar dışında genellikle metinlerin çeşitli görsellerle desteklendiği görülmüştür. Bu anlamda metin içeriğini destekleyen görsellerin çoğunlukla kullanıldığı söylenebilir.

1.2. Görsellerin Metin İçerikleriyle Tutarlılığı

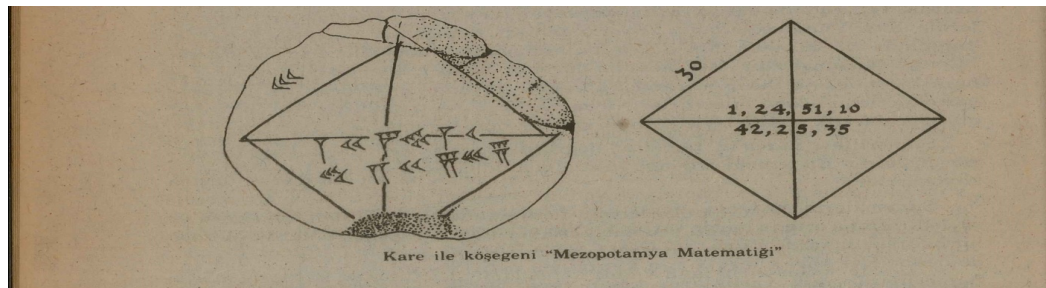
Aşağıdaki tabloda incelemeye konu olan ders kitaplarında yer alan görseller metin içerikleriyle tutarlılıkları açısından değerlendirilmiştir.

Tablo 3

Görsellerin metin içerikleriyle tutarlılık durumu

	Ölçütler	Ders Kitapları	Ortalama
5	Görsel öğeler genellikle metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştiren niteliktedir.	K-1: 5	4
4	Görsel öğeler çoğunlukla metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştiren niteliktedir.	K-2: 2 K-3: 5	
3	Görsel öğeler kısmen metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştiren niteliktedir.	K-4: 5	
2	Görsel öğelerin çok azı metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştiren niteliktedir.	K-5: 3	
1	Görsel öğeler metnin içeriğine uygun olmadığı gibi, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştiren nitelikte değildir.		

K-1 kodlu kitapta kullanılan görseller çok az olmakla birlikte görseller metin içerikleriyle tutarlı, kazanımları destekleyici niteliktedir. Örneğin “Sümer ve Mezopotamya’da Bilim ve Felsefe” başlıklı metin içerisinde Mezopotamya’daki matematik ve geometri bilimleri hakkında bilgi verilmiş ve bu bilgi aşağıda verilen Mezopotamya matematiğine ait görselle desteklenmiştir.

Şekil 1. Mezopotamya Matematiği

Yine Hint medeniyetinin gelişiminden bahsederken medeniyetin ilk doğduğu topraklarla ilgili bir görsel eklenmiştir. Aynı şekilde kitapta yer alan diğer görsellerin de yer aldıkları metnin içeriğiyle tutarlı, içeriği destekleyici nitelikte olduğu görülmüştür. Bu görsellerin İbni Sina ve öğrencilerini gösteren resim dışında hepsi ya matematik, ya astronomi veya coğrafyaya ait olup, direk felsefeyle bağlantısı olan her hangi bir görsele kitapta yer verilmemiştir. Kitabın metin içeriği de bir felsefe kitabından ziyade bilim tarihi kitabını andırdığından, kitapta yer alan görsellerin genellikle bulundukları metinle uyumlu, tutarlı ve metni açıklayıcı nitelikte olduğu söylenebilir.

Bir önceki bölümde bahsedildiği gibi K-2 kodlu kitapta toplam 32 görsel yer almaktadır. Bu görsellerin 27 tanesi filozof resimlerinden oluşmaktadır. Bu resimler o filozofları anlatan metinlerin yanında yer almaktadır. Bu anlamda görsellerin metin içerikleriyle tutarlı olduğu söylenebilir. Ancak görsellerin içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirici nitelikte olduğu söylenemez. Filozoflara ait birer portreden ibaret olan bu görsellerin sadece metinle ilişkilendirilebilir olduğu söylenebilir. Yine kitabın ilk ünitesinde yer alan “Geçmişten Geleceğe Felsefenin İşlevleri” başlıklı metinde Antik Yunan’dan 20. yüzyıla kadar birçok akım ve düşünürden bahsedilmiş ancak görsel olarak Platon ve Aristoteles’in yan yana yer aldıkları görsele yer verilmiştir. Bu görsel metnin tamamını özetleyici ve kazanımları gerçekleştirici olmaktan uzaktır. Estetik ünitesinde yer alan görsellerin iki tanesi taklit ve yaratma kuramını anlatan metinlere örnek olarak sunulmuş ve metinle tutarlı bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Aşağıda bu görsellere yer verilmiştir.

Şekil 1. Taklit Kuramı

Şekil 2. Yaratma Kuramı

Ancak bu üniteye yer alan diğer üç görsel Platon ve Aristoteles görselinde olduğu gibi sadece örnek olması açısından öylesine konulmuş, metnin geneliyle ilişkilendirilemeyen görsellerdir. Örneğin aşağıda gösterilen fotoğraf “Felsefe Açısından Sanat” başlığı altında genel olarak sanatın ne olduğunu anlatan bir metnin görseli olarak yer almış, metinle direk ilişkilendirilemeyecek bir görseldir. Sonuç olarak K-2 kodlu ders

kitabının görsel öğelerinin çok azı metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirici niteliktedir.

Şekil 3. Güzel Sanatlar Lisesi Öğrencilerinin resim çalışmaları

Tüm ders kitapları içerisinde en fazla görsel öğenin yer aldığı kitap K-3 kodlu kitaptır. Kitapta her konu hazırlanalım bölümüyle başlayıp, uygulayalım bölümüyle devam etmekte ve ünite sonlarında da ölçme-değerlendirme sorularına yer verilmektedir. Görseller de bu sıralamaya uygun olarak yer almakta, hazırlanalım bölümlerinde toplam 72 görsel, uygulayalım bölümlerinde toplam 164 görsel bulunmaktadır. Hazırlanalım bölümündeki görseller öğrencinin konuya dikkatini çekmek amacıyla konulmuş genellikle “Aşağıdaki görseli inceleyerek, soruları cevaplandırınız.” şeklindedir. Örneğin aşağıdaki görsel felsefe ve merak ilişkisini anlatmak amacıyla “hazırlanalım” bölümünde yer almış ve sorularla desteklenmiştir.

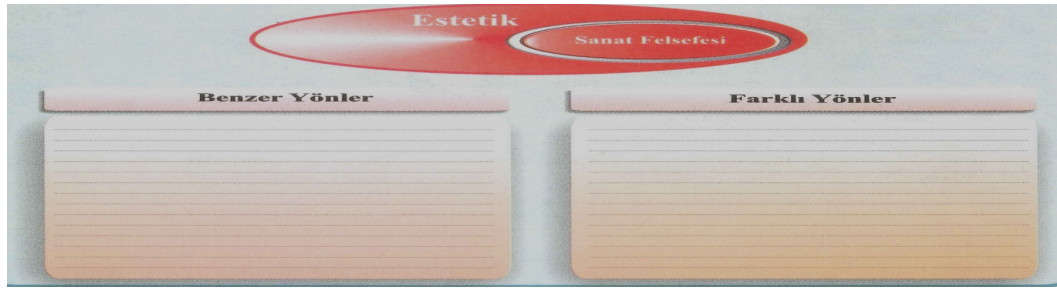
Şekil 4. Felsefe ve Merak

Soruyla desteklenen görseller daha sonraki uygulayalım bölümündeki metin içerikleriyle de ilişkilendirilmiştir. Bu bölümde soruyla desteklenmeyip, direk yanında metin açıklamasıyla verilen görseller de az da olsa yer almaktadır. Genel olarak hazırlanalım bölümündeki bütün görseller kazanımları gerçekleştirici, içeriği özetleyici ve ana fikri destekleyici niteliktedir. Ugulayalım bölümünde yer alan görsellerin 49'u tablo ve şemalardan oluşmaktadır. Şemalar genellikle metnin içeriğini özetlemek veya felsefi disiplinleri alanlarına ve alt dallarına ayırmak için kullanılmıştır. Aşağıda bu kullanıma uygun bir örnek yer almaktadır.

Şekil 5. Ahlak Felsefesinin Temel Kavramları

Tablolar ise eşleştirme, karşılaştırma ve kontrol tabloları şeklinde oluşturulmuş, hem metni özetleyici, hem de öğrenilenleri pekiştirme amaçlı kullanılmıştır. Aşağıda bu kullanıma uygun tablo örneklerine yer verilmiştir.

Şekil 6. Karşılaştırma Tablosu

EŞLEŞTİRME TABLOSU	
SORULAR	CEVAPLAR
"Mutlak bilgi Tanrı'dadır. Buna da kalp gözü ile ulaşabiliriz." diyen filozof kimdir?	Bergson
Sezginin zekâdan ayrı olduğunu ve içgüdüden doğduğunu söyleyen filozof kimdir?	Kant
"Doğru bilgi sezgi yoluyla elde edilir." diyen görüş hangisidir?	Kritisizm
Bilginin hem akıl hem deneyden geldiğini savunan filozof kimdir?	Entüisyonizm
Rasyonalizmi ve empirizmi eleştiren felsefi akım nedir?	Gazali
"Bilgi zihin kategorilerince işlenir." diyen filozof kimdir?	

Şekil 7. Eşleştirme Tablosu

KONTROL TABLOSU						
FİLOZOFLARIN FİKİRLERİ	Sokrates	Platon	Aristoteles	Farabi	Descartes	Hegel
Bilgiyi açığa çıkarmada karşılıklı konuşma yöntemini kullanır.	X					
Asıl bilgi idealar dünyasına aittir.						
Gerçekten var olanlar tekil olanlardır.						
Bilginin duyu, akıl ve nazar kaynakları vardır.						
Düş gücünden elde edilen bilgiler karanlık ve karmaşıktır.						
Her şey üç aşamada diyalektik süreç içinde olur.						
Bilgilerimiz doğuştan gelir.						

Şekil 8. Kontrol Tablosu

Hem şemalar hem de tablolar direk metinle bağlantılı, metin içeriğiyle tutarlı bir şekilde ve metni özetlemek, öğrenilenleri pekiştirmek amaçlıdır. Uygulayalım bölümünde yer alan şema ve tablolar dışındaki görsellerin bazıları hazırlanmış bölümünde olduğu gibi direk bir soruyla ilişkilendirilmiş, çoğu zamanda metin içeriğiyle tutarlı bir biçimde yer almıştır. Sonuç olarak K-3 kodlu kitabın tüm görsellerinin metin içerikleriyle tutarlı, metni özetleyici, kazanımı destekleyici nitelikte olduğu görülmüştür.

Sayfa sayısı 168 olan K-4 kodlu kitapta 56 görsel bulunmaktadır. Toplamda dört ünite olan kitapta ünitelerin ilk sayfaları tanıtım amaçlı kullanılmış ve sayfada büyük bir

görselin altında üniteye yer alan konu başlıkları ve temel kavramlar yer almıştır. Muhtemelen öğrencinin dikkatini çekmek amacıyla kullanılan bu görsellerin ünite konularıyla doğrudan bir ilişkisi yoktur. Bununla birlikte kitapta yer alan diğer tüm görseller metin içerikleriyle tutarlı ve içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci niteliktedir. K-4 kodlu kitabın şema ve tabloları genellikle bir soruyla ilişkilendirilmiş ve boşluk doldurma, içeriği tamamlama şeklinde sunulmuştur. Uygulama bölümlerindeki görsellerden bazıları metnin geneline hitap etmeyen, metnin konusuna uygun spesifik bir örnek olarak yer alırken, bazıları direk metnin geneliyle ilişkilendirilmiştir. Aşağıdaki örneklerden “Babil Kulesi”ne ait görsel altında “Babil Kulesi Efsanesi” anlatılmaktadır. “Bilimin Değeri” başlıklı metinle ilişkilendirilen tomografi cihazı görseli ise bilimin olumlu ve olumsuz yönlerine ilişkin spesifik bir örnek olarak yer almıştır.

Görsel 2.3: Pieter Brueghel, “Babil Kulesi”

Şekil 9. Babil Kulesi

Görsel 3.10: Tomografi cihazı

Şekil 10. Tomografi Cihazı

Sonuç olarak K-4 kodlu kitabın görselleri genellikle metin içerikleriyle tutarlı, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci niteliktedir.

K-5 kodlu kitapta toplam 64 görsel bulunmaktadır. Komisyon tarafından yazılan kitabın iki yazarı K-4 kodlu kitabın da yazarları arasındadır. Yine her iki kitabın görsel tasarım uzmanı da aynı kişidir. Bu nedenle bu iki kitabın görsel tasarımı benzerdir. K-5 kodlu kitapta da K-4 kodlu kitapta olduğu gibi her ünitenin kapak sayfasında büyük bir görsele yer verilmiştir. “Felsefenin Ortaya Çıkışı” başlıklı ünite kapağında aşağıda görülen görsel yer almaktadır. Bu görselde topraktan yeni çıkan bir fide görülmektedir. Dolaylı olarak bu görsel felsefenin doğuşuyla ilişkilendirilmiştir.

Şekil 11. Felsefenin Ortaya Çıkışı

Beş üniteden oluşan kitabın diğer ünite kapağı görsellerinde de dolaylı bir ilişkilendirme görülmektedir. K-5 kodlu kitapta metin içerisinde şema ve tablolara çok az yer verilmiştir. Tablolar genellikle ünite sonu ölçme-değerlendirme soruları içerisinde eşleştirme tabloları şeklindedir. Metinde yer alan şemalar genellikle metni özetleyici nitelikte sunulmuştur. Şemaların metinle tutarlı, metni özetleyici ve ana fikri açıklayıcı nitelikte olduğu görülmektedir. Resim veya fotoğraf olarak yer alan metin içi görseller genellikle metnin tamamını özetlemekten ziyade, metin içeriğine uygun bir örnek olarak sunulmuştur. Bu görseller metinle tutarlı olmakla birlikte metni özetlemekten ve ana fikri açıklamaktan uzak spesifik örneklerdir. Bu nedenle K-5 kodlu kitabın görsellerinin kısmen metinle tutarlı, metni özetleyici, kazanımları gerçekleştirci ve ana fikri destekleyici nitelikte olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak bu başlık altında incelenen felsefe ders kitaplarının görsellerinin metin içerikleriyle tutarlılığının ortalaması dikkate alındığında, görsel öğelerin çoğunlukla metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci olduğu söylenebilir.

1.3. Görsellerin Teknik Özellikler Yönünden Etkili Kullanılması

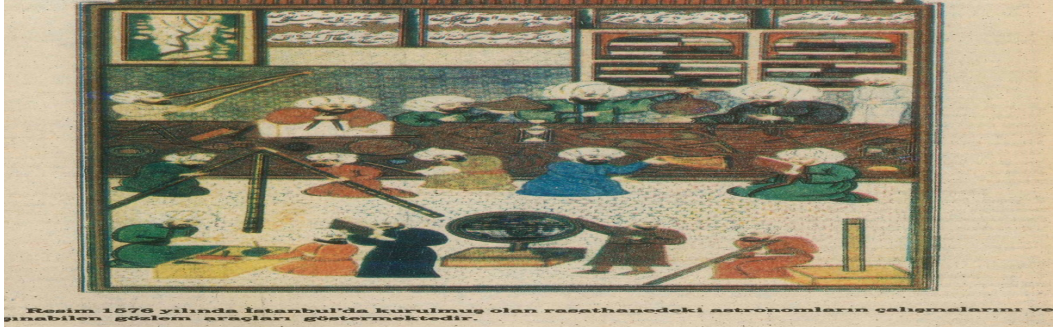
Görsel öğelerin teknik özellikler bakımından değerlendirilmesinde kullanılan görsellerin renkleri ve boyutları dikkate alınmıştır. Renklerin soluk veya canlı oluşu, görsellerin net ve seçilebilir olup olmadıkları, boyutlarının uygun büyüklükte olup olmadığı yönünden bir değerlendirme yapılmıştır. Görsellerin rengi ile ilgili bulgular Tablo 4.'te, boyutlarıyla ilgili bulgular ise Tablo 5.'te sunulmuştur.

Tablo 4

Görsel Öğelerin Renginin Etkili Kullanılması

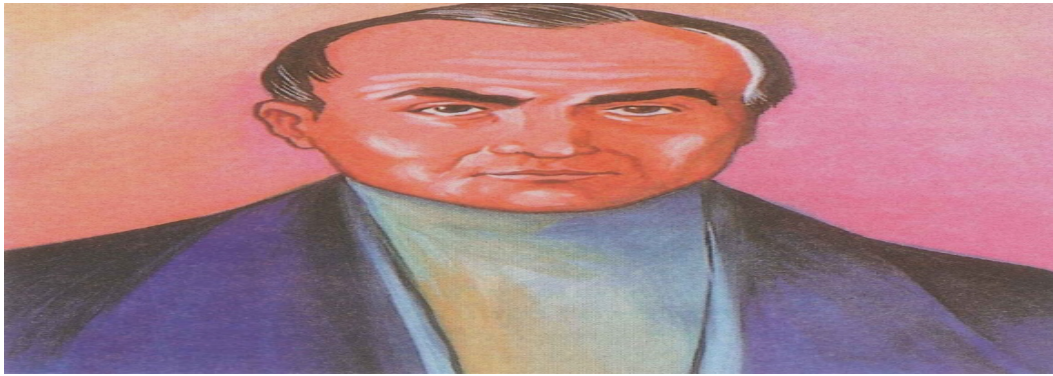
	Ölçütler	Ders Kitapları	Ortalama
5	Görsel öğelerin renkleri amaca uygun kullanılmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.	K-1: 1	2,8
4	Görsel öğelerin renkleri çoğunlukla amaca uygun kullanılmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.	K-2: 1	
3	Görsel öğelerin renkleri kısmen amaca uygun kullanmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.	K-3: 5	
2	Görsel öğelerin renkleri çok az düzeyde amaca uygun kullanılmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.	K-4: 4	
1	Görsel öğelerin renkleri amaca uygun kullanılmadığı için önemli ayrıntılar vurgulamamıştır.	K-5: 3	

K-1 kodlu kitabın görsellerinin genel olarak renklerinin etkili kullanılmadığı görülmüştür. Kitapta yer alan 8 görselin sadece iki tanesi renkli diğerleri siyah beyaz renktedir. Renkli olan görseller ise oldukça bulanık ve birbirine karışmış haldedir. Görsellerin geneli orijinal halleriyle kitaba aktarılmış olduklarından net bir görüntüye sahip değildir ve öğrencilerin dikkatini çekmekten uzaktır. Aşağıda buna uygun bir görsel yer almaktadır.

Şekil 12. Tarihte İstanbul’da Bir Rasathane

K-2 kodlu kitapta kullanılan tüm görseller renkli olup siyah-beyaz bir görsel mevcut değildir. Çoğunluğu filozoflara ait resimler olan görsellerin bir yağlı boya tablosunu andırır nitelikte yoğun renklerden oluştuğu görülmektedir. Bu görsellerin arka planında ve portrelerde genellikle aynı renk tonları kullanılmıştır. Yoğun pastel renklerden oluşan bu tonlar görseli karmaşık bir hale getirmiştir. Aşağıda bu görsellere bir örnek sunulmuştur. Örnek incelendiğinde bu yoğun renklerin dikkati çekmekten ziyade gözü yoran bir yapıda olduğu görülecektir. Bu portreler dışındaki görsellerin de çok net olmayan bulanık renklere sahip olduğu söylenebilir. Tüm görsellere bakıldığında K-2 kodlu ders kitabının görsel öğelerinin renklerinin etkili bir biçimde kullanılmadığı söylenebilir.

Şekil 13. Auguste Comte

K-3 kodlu kitapta kullanılan görsellerin 34 tanesi gerçek fotoğraflardan oluşmaktadır. Fotoğraflar ortalama görüntü kalitesine sahip ve seçilebilir netliktedir. Görsellerin büyük çoğunluğunu ise karikatürler ve sanal resimler oluşturmaktadır. Karikatürlerin iki tanesinde yazılar net değildir. Diğer karikatürler de böyle bir sorun gözükmemektedir. Sanat felsefesi ünitesinde birçok sanatçının resim örneklerine yer verildiği görülmektedir. Bu resimler oldukları şekliyle aktarıldığından bazı resimler soluk ve renkleri karışık gözükmemektedir. Aşağıda buna uygun iki örnek yer almaktadır.

Şekil 14. Atina Okulu

Şekil 15. Nilüfer

Kitabın sayfalarının zeminleri de renklendirilmiş ve genellikle zemin rengi ile görsel rengi birbirini tamamlayıcı bir şekilde yer almıştır. K-3 kodlu kitabın görsel renklerinin genel olarak uyumlu bir şekilde kullanıldığı, renklerin net ve görsellerin anlaşılabilir olduğu söylenebilir.

K-4 kodlu kitabın başlıklarının zeminleri genellikle mavi ve yeşil tonlarda renklendirilmiş, bazı metinlerin zeminlerinde de mor, yeşil, açık kahve ve mavi tonlar tercih edilmiştir. Bazı araştırmalar soğuk renkler olarak bilinen bu renklerin öğrencilerin kitaba daha mesafeli yaklaşmasına neden olabileceğini, bunun yerine sıcak renkler olan kırmızı, sarı, turuncu gibi renklerin tercih edilmesi gerektiğini göstermektedir (İstek, 2004, s. 93). Kitapta sıcak renkler neredeyse hiç yer almamıştır. Metin içi görsellerin çoğu orijinal renkleriyle sunulmuştur. Bu görsellerin renkleri de genellikle mavi ve kahverenginin tonlarındadır. Kitabın görsellerinin kitabın genel dokusuyla uyumlu bir şekilde kullanıldığı ve renk seçiminde bilinçli bir tercih yapıldığı göze çarpmaktadır. Görsellerin karmaşık bir yapıda olmadığı, görüntülerinin net ve anlaşılır olduğu görülmüştür. K-4 kodlu ders kitabının görsel renklerinin çoğunlukla amaca uygun kullanıldığı ve önemli ayrıntıların vurgulandığı söylenebilir.

K-5 kodlu kitapta yer alan görsellerin 14'ünün rengi soluk veya siyah-beyazdır. Bu resimlerin bazıları karışık figürler içerdiğinden zor anlaşılmaktadır. Aşağıdaki görsel bu duruma örnek olarak sunulmuştur.

Görsel 2.2: el-Vasiti Bağdat Okulu minyatür eseri

Şekil 16. Bağdat Okulu Minyatürü

Bununla birlikte kitapta yer verilen görsellerin genelinde mat ve soğuk renkler ön plandadır. K-4 kodlu kitapta olduğu gibi K-5 kodlu kitapta da ünite ve konu adlarının zemin dolguları genellikle lacivert, yeşil, mavi ve kahverengi tonlardadır. Sadece ikinci ünite olan “MS 2. Yüzyıl- 15.Yüzyıl Felsefesi” ünitesinde dolgu renkleri turuncu olarak kullanılmıştır. Metinlerin zeminlerinde çoğunlukla beyaz tercih edilirken, renkli zeminlerde genellikle mavi, lila, yeşil ve çok nadir turuncu ve kiremit renkleri tercih edilmiştir. K-4 kodlu ders kitabında olduğu gibi K-5 kodlu ders kitabında da soğuk renklerin tercih edildiği, öğrencilerin dikkatini artıracak, ilgi çekici sıcak renklerin (kırmızı, sarı, pembe vs.) hiç kullanılmadığı görülmüştür. K-5 kodlu ders kitabının görsel renklerinin kısmen amaca uygun kullanıldığı söylenebilir.

Tüm ders kitaplarının görsel renklerinin amaca uygunluğunun ortalaması 2,8 olarak belirlenmiştir. Bu da felsefe ders kitaplarının görsel renklerinin amaca uygunluğu ve önemli ayrıntıları vurgulama durumunun orta düzeyde etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 5

Görsel Öğelerin Boyutlarının Etkili Kullanılması

	Ölçütler	Ders Kitapları	Ortalama
5	Görsel öğelerin boyutları gerçeğine uygun düzenlenmiş ve gerekli mesajı vurgulayıcı detay kullanılmıştır.	K-1: 1 K-2: 1	
4	Görsel öğelerin boyutları çoğunlukla gerçeğe uygun düzenlenmiş ve gerekli mesajı kısmen vurgulayıcı detay kullanılmıştır.	K-3: 5 K-4: 4	
3	Görsel öğelerin boyutları kısmen gerçeğe uygun düzenlenmiş, gerekli mesajı vurgulayacak detay bazen kullanılmıştır.	K-5: 3	2,8
2	Görsel öğelerin boyutları gerçeğe çok az uygun düzenlenmiş, gerekli mesajı vurgulayıcı detay çoğunlukla kullanılmamıştır.		
1	Görsel öğelerin boyutları gerçeğe uygun düzenlenmemiş ve gerekli mesajı vurgulayıcı detaylar kullanılmamıştır.		

K-1 kodlu kitabın görsellerinden üçü bir sayfanın tamamını kaplayacak şekilde yerleştirilirken, üçü yarım sayfalık bir alanı kaplamış, ikisi ise sayfanın ortasında üçte birini kaplayacak şekilde boyutlandırılmıştır. Görsellerin boyutlandırılmasında tutarlı bir yaklaşım izlenmediği ve gereksiz bir şekilde görsellerin büyütüldüğü görülmektedir.

K-2 kodlu kitabın 32 görselinin 27'sinin filozof resimlerinden oluştuğu daha önce ifade edilmişti. Bu resimlerin tamamının boyutları bir sayfanın dörtte biri kadardır. Bu görsellerin birer portre olduğu göz önünde bulundurulduğunda kapladıkları alanın gereksiz bir büyüklükte olduğu söylenebilir. Portreler dışındaki görsellerden biri sayfanın yarısını kaplarken, diğer görseller de portrelerde olduğu gibi yaklaşık olarak sayfanın dörtte birini kaplamaktadır. Kitapta kullanılan görsellerin neredeyse tamamının aynı boyutta olduğu görülmektedir. Sadece ‘Estetik’ ünitesinde yer alan iki görselden biri sayfanın yarısını

kaplarken, diğeri sayfanın tamamını kaplamıştır. Görsellerin boyutlandırılmasında ve yerleştirilmesinde izlenen simetrik yaklaşım kitabı sıkıcı hale getirmiştir. Bu nedenle görsel öğelerin boyutlarının etkili kullanılmadığı söylenebilir.

K-3 kodlu ders kitabının “Hazırlanalım” bölümündeki görseller genellikle sayfanın yarısını kaplayacak büyüklüktedir. Bazen tek bir görsel bu büyüklükteyken bazen birden fazla görsel yan yana yine sayfanın yarısını kaplayacak şekilde yer almıştır. Uygulayalım bölümündeki görsellerin boyutları değişmektedir. Bazen aynı sayfada 4’ten fazla görsel yer aldığından bu görsellerin boyutları daha küçük olmakta ve çoklu görsellerin olduğu sayfalarda sayfaların bazen yarısı, bazen üçte ikisi görsellerden oluşmaktadır. Kontrol tabloları genellikle sayfanın üst kısmında sayfanın yarısını kaplayacak şekilde yer alırken, eşleştirme tabloları genellikle sayfanın alt kısmında sayfanın üçte birini kaplayacak şekilde boyutlandırılmıştır. Şemaların boyutları değişmektedir. Şemalar bazen sayfanın sol üst köşesinde sayfanın dörtte biri büyüklüğünde boyutlandırılmış, bazen sayfanın ortasında sayfanın üçte biri büyüklüğünde, bazen de sayfanın altında sayfanın yarısını kaplayacak şekilde boyutlandırılmıştır. Bazı sayfalar ise üstte şema altta resim olacak şekilde tamamen görselden oluşmaktadır. K-3 kodlu kitapta kullanılan görsellerin boyutları farklılık göstermekle birlikte genel olarak görsel öğelerin boyutlarının gerçeğine uygun düzenlenmiş ve gerekli mesajı vurgulayıcı detay kullanıldığı gözlenmiştir.

K-4 kodlu kitabın görsellerinin boyutları genellikle metin içerikleriyle uyumlu bir büyüklüktedir. Örneğin bazen bir sayfa içerisinde beş filozofa ait görsel yer alırken bu görsellerin boyutları yanlarındaki metin açıklamalarıyla uyumlu bir büyüklükte yer almıştır. Ünitelerin ilk sayfalarında ünite açıklamasıyla birlikte verilen görseller neredeyse sayfanın tamamını kaplamaktadır. Ünite başlığıyla birlikte sunulan bu görsellerin boyutları bir ünite kapak resmi olacak şekilde düzenlenmiş ve ünite girişine hoş bir görüntü katmıştır. Uygulama bölümlerinde yer alan kavram haritaları, şema ve tablolar çoğunlukla sayfanın yarısını kaplayacak şekildedir. Metin içerisinde örnek olarak sunulan görsellerin en büyüğü metnin üçte birini kaplayacak boyuttayken, genellikle metnin dörtte birini veya daha küçük bir alanı kaplayan küçük görseller kullanılmıştır. Görsellerin çoğunlukla gerçeğe uygun boyutta ve istenen mesajı iletecek şekilde boyutlandırıldığı görülmüştür.

K-5 kodlu kitabın ünite kapak sayfalarındaki görseller sayfanın tamamını kaplayacak şekilde boyutlandırılmıştır. Bunun dışındaki tüm görseller küçük boyutlu olup en büyük görsel sayfanın üçte biri büyüklüğündedir. Görseller genellikle kare ve dikdörtgen çerçeveler içerisinde yer almaktadır. Filozoflara ait resimlerin olduğu görseller çok daha küçük olup bazen bir sayfada üç filozof görseli alt alta yerleştirilmiştir. Genel olarak K-5 kodlu kitabın görsellerinin boyutları metinlere oranla oldukça küçük olduğundan ilgi uyandırmamaktadır. Bu görsellerin boyutlarının kısmen gerçeğe uygun ve istenen mesajı iletecek nitelikte olduğu söylenebilir.

1.4. Görsellerin sayfa içerisine etkili biçimde yerleştirilmesi

Bu başlık altında görsellerin metnin yakınında olup olmadığı, görsellerin sayfaya yerleştirilmesinde simetrik bir yaklaşım mı yoksa asimetrik bir yaklaşım mı izlendiği, görsel öğelere metin içerisinde gönderme yapılıp yapılmadığı, yine görsellerin sayfada bir bütün olarak mı yoksa bölünerek mi yer aldığı gibi sorulara yanıt aranacaktır. Elde edilen bulgular: görsel öğelerin metnin yakınında yer alması ve görsellere gönderme yapılmasına ilişkin bulgular, görsellerin sayfa içerisinde bölünmeden yerleştirilmesine ilişkin bulgular olarak iki kategoride değerlendirilecektir.

Tablo 6

Görsel Öğelerin Metnin Yakınına Yerleştirilmesi Ve Gönderme Yapılması

	Ölçütler	Ders Kitapları	Ortalama
5	Görsel öğeler genellikle metnin yakınında yer almış ve göndermeler yapılmıştır.	K-1: 5 K-2: 5	5
4	Görsel öğeler genellikle metnin yakınında yer almış ama bazen göndermeler yapılmıştır.	K-3: 5 K-4: 5	
3	Görsel öğeler kısmen metnin yakınında yer almış ve bazen göndermeler yapılmıştır.	K-5: 5	
2	Görsel öğeler kısmen metnin yakınında yer almış ve çok az gönderme yapılmıştır.		
1	Görsel öğeler genellikle metnin yakınında yer almamış, göndermeler yapılmamıştır		

K-1 kodlu kitabın görsellerinin üçü, bir sayfada metin bir sayfada görsel olacak şekilde yer almıştır. İki görsel ise; üstte metin altında görsel olacak şekilde aynı sayfada yer almıştır. İki görsel metni tam ortadan bölecek şekilde yerleştirilirken, bir görsel, solda metin sağda görsel olacak şekilde aynı sayfada yer almıştır. Görsellerin genel olarak metnin yakınında yer aldığı ve metin içerisinde görsellerin tümüne gönderme yapıldığı görülmüştür.

K-2 kodlu kitabın görsellerinin biri hariç tamamı ilgili oldukları metinle aynı sayfada yer almıştır. Görsellerin yerleştirilmesinde simetrik bir yaklaşım sergilenmiş ve filozof resimleri şeklindeki görseller metnin sol üst köşesine veya sağ alt köşesine yerleştirilmiştir. İki görsel dışında bütün kitap boyunca aynı yaklaşımın izlendiği görülmüştür. Bu iki görselden ‘Estetik’ ünitesinde yer alan İstanbul Dolmabahçe sarayından bir görünüm olan görsel bir sayfanın tamamına yakını kaplarken, yine aynı üniteye yer alan güzel sanatlar lisesindeki öğrencilerin resim çalışmasını gösteren fotoğraf sayfanın yarısını kaplamaktadır. Filozoflara ait portrelerin olduğu görsellerin altında genellikle o filozofun görüşüne kısaca değinilmiş veya filozofa ait bir söz tırnak içerisinde verilmiştir. Diğer görsellere ise görselin neye ait olduğuna yönelik açıklama eklenmiştir. Estetik ünitesinde yer alan görseller genellikle örnek niteliğinde sunulmuş, metinde görsellere direk gönderme yapılmamıştır. Filozof görselleri ise zaten o filozofu anlatan metnin yanında olduğundan doğal olarak gönderme yapılmıştır. Sonuç olarak K-2 kodlu kitabın görsellerinin genel olarak metnin yakınına yerleştirildiği ve metne gönderme yapıldığı söylenebilir.

K-3 kodlu kitabın tüm görselleri ilgili oldukları metinle aynı sayfada yer almıştır. Görseller farklı boyutlarda olduğundan ve sayfaların farklı bölümlerine yerleştirildiğinden kitapta asimetrik bir yerleşme düzeni vardır. Kitapta yer alan tüm görsellere metin içerisinde gönderme yapılmıştır. Hazırlanılan bölümlerinde bu göndermeler genellikle “Aşağıdaki görseli inceleyerek soruları cevaplandırınız.” şeklinde bir ifadeyle başlayıp, görsellere yönelik sorularla devam etmiştir. Uygulayalım bölümlerinde aynı sayfada çoğu zaman birden fazla görsel yer almış ve görseller ilgili oldukları metnin hemen yanında konumlanmıştır. Görseller bazen metnin içeriğine ait bir örnek olarak sunulmuş, bazen de metin görselin açıklaması olarak yer almıştır. Sonuç olarak K-3 kodlu kitabın tüm görselleri ilgili oldukları metnin yanında yer almış ve metin içerisinde görsellerin tümüne gönderme yapılmıştır.

K-4 kodlu ders kitabının tüm metinlerinde görsele yer verilmemiştir. Görsele yer verilen metinlerde ise genellikle tek görsel kullanılmıştır. Yalnızca “Felsefeyi Tanıma” ünitesinde yer alan uygulama bölümünde karşılıklı iki sayfada 10 tane filozofa ait portreye yer verilmiş ve bu portreler o filozofu anlatan kısa metinlerin yanlarına asimetrik olarak

yerleştirilmiştir. Kitabın tüm görselleri ilgili oldukları metinle aynı sayfada yer almış ve metin içerisinde bazen soru ile bazen bir örnek gösterme, bazen de direk görseli açıklama şeklinde ilgili görsele gönderme yapılmıştır. Gönderme yapılmayan sadece dört görsel yer almaktadır. Bu görseller de ünitelerin kapak sayfaları olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak K-4 kodlu ders kitabının görselleri genellikle metnin yakınına yerleştirilmiş ve metin içerisinde görsellere gönderme yapılmıştır.

K-5 kodlu kitabın görselleri genellikle küçük boyutlu olduğundan metnin bir köşesine yerleştirildiği veya birden fazla görsel varsa bunların sıralı bir şekilde alt alta yerleştirildiği görülmektedir. Görsellerin yerleştirilmesinde simetrik bir yaklaşım izlenmiştir. Tüm kitap boyunca görseller çerçeve içerisinde ve benzer yerlerde yer almıştır. Bu durumun kitabı görsel tasarım açısından sıkıcı bir hale getirdiği söylenebilir. Metnin üçte biri büyüklüğünde olan görseller ise genelde metni ortadan bölecek şekilde tam ortaya yerleştirilmiştir. Bununla birlikte tüm görseller ilgili oldukları metinle aynı sayfada yer almış, görsellerin tümüne metin içerisinde doğrudan veya dolaylı olarak gönderme yapılmıştır. Doğrudan göndermelerde metin direk görselin açıklaması olarak verilmiştir. Örneğin filozofların görsellerinin yanındaki metinler o filozofu anlatmaktadır. Bazı görsellere ise metin içerisinde bir örnekten yola çıkılarak gönderme yapılmıştır. Nadiren bazı görsellere metin içerisinde doğrudan bir gönderme yapılmamış metin analiz edildiğinde dolaylı olarak bağlantı kurulabilecek görseller tercih edilmiştir. Aşağıdaki görsel “Varoluşçuluk ve Varoluş-Öz Sorunu” konulu metinde yer alan bu tarz dolaylı kullanıma örnektir. Metinde varoluşçu felsefenin insan anlayışından bahsedilmekte, parantez içinde görsele atıf yapılmakta, ancak görselle ilgili direk bir açıklama yer almamaktadır.

Şekil 17. Yürüyen Adam

Sonuç olarak K-5 kodlu ders kitabının tüm görselleri ilgili oldukları metnin yakınına yerleştirilmiş ve görsellere doğrudan veya dolaylı olarak gönderme yapılmıştır.

Tablo 7

Görsel Öğelerin Sayfa İçerisine Bölünmeden Yerleştirilmesi

	Ölçütler	Ders Kitapları	Ortalama
5	Görsel öğeler sayfa içerisine bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.	K-1: 5 K-2: 5	5
4	Görsel öğeler sayfa içerisine genellikle bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.	K-3: 5 K-4: 5	
3	Görsel öğeler sayfa içerisine kısmen bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.	K-5: 5	
2	Görsel öğeler sayfa içerisine çok az düzeyde bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.		
1	Görsel öğeler genellikle sayfa içerisinde bölündüğü için bütünlüğü sağlamamıştır.		

Bütün ders kitaplarının görsellerinin sayfa içerisine bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde ve bölünmeden yerleştirildiği görülmüştür. Hiçbir ders kitabının görseli iki sayfanın ortasında veya arka sayfada devam edecek şekilde yerleştirilmemiştir.

1.5. Görsellerin Felsefe Dersinin Kazanımlarına Uygunluğu Ve Öğrenciyi Düşündürmesi

Bu başlık altında görsel öğeler; felsefe dersinin temel kazanımları olan yorumlama, sorgulama, eleştiri yapma, bilgiyi yeniden yapılandırma gibi kazanımlara uygun olup olmadığı ve öğrenciyi düşünmeye, araştırmaya, fikir yürütmeye sevk edip etmediği gibi özellikler yönünden incelenmiştir.

Bu başlık altındaki bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 8

Görsellerin felsefe dersinin kazanımlarına uygunluğu ve öğrenciyi düşündürme durumu

	Ölçütler	Ders Kitapları	Ortalama
5	Görsel öğeler felsefe dersinin kazanımlarına uygun, ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.	K-1: 1 K-2: 1	2
4	Görsel öğeler çoğunlukla felsefe dersinin kazanımlarına uygun, ilgi ve dikkat çekici bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.	K-3: 4 K-4: 3 K-5: 1	
3	Görsel öğeler kısmen felsefe dersinin kazanımlarına uygun, ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.		
2	Görsel öğeler çok az düzeyde felsefe dersinin kazanımlarına uygun, ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.		
1	Görsel öğeler felsefe dersinin kazanımlarına uygun olmadığı gibi ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici nitelikte de değildir.		

K-1 kodlu kitabın zaten çok az olan görsellerinin hemen hepsi astronomi, biyoloji, matematik ve coğrafya gibi bilim dallarıyla ilişkili olup, görsellerde sadece bir filozofa ait bulanık bir resme yer verilmiştir. Görsellerin felsefe dersinin düşündürme, sorgulama, eleştirme gibi bilişsel hedeflerine hizmet etmediği, öğrencinin dikkat ve ilgisini çekecek nitelikte olmadığı görülmüştür.

Daha önce de belirtildiği gibi K-2 kodlu kitapta yer alan görsellerin çoğunluğu filozof portrelerinden oluşmaktadır. Bu görsellerin öğrencileri düşündürmeye yönelik olmadığı açıktır. Yine felsefe dersinin kazanımlarıyla da ilişkilendirilemeyen bu görsellerin dikkati çekmekten, merak uyandırmaktan, eleştirel bir bakış açısıyla incelenebilir olmaktan uzak olduğu görülmektedir. Estetik ünitesinde yer alan “Taklit Kuramı” ve “Yaratma Kuramı” başlıklı metinlere yönelik örnek görseller bir nebze bu kuramlar üzerine tartışmayı ve görseller üzerinden bir analiz yapabilmeyi mümkün kılmaktadır. Bunların dışındaki tüm görseller öylesine, olsun diye konulmuş gibidir. Bu görsellerin altındaki açıklamalar da dikkate alındığında bilgi verme dışında öğrenciye hiçbir şey kazandırmadığı, öğrencilerin kavrama, uygulama, analiz, sentez, değerlendirme gibi bilişsel becerileri kazanmasında hiçbir etkisinin olmadığı açıktır.

K-1 ve K-2 kodlu ders kitaplarıyla karşılaştırıldığında K-3 kodlu ders kitabının felsefe dersinin kazanımları açısından daha uygun olduğu görülmektedir. 2005 yılı itibariyle ders programlarında etkili olan yapılandırmacı yaklaşımın bu ders kitabının görsellerine de yansımış olduğu görülmektedir. Daha önceki kitaplar davranışçı yaklaşıma uygun yazıldığından görseller öğrenciyi düşündürmekten ziyade ezber olan bilgiyi pekiştirmek amaçlı kullanılmıştır. K-3 kodlu kitabın görselleri öğrencinin verilenlerden hareketle bilgiyi yapılandırmasına dönük olarak oluşturulmuştur. Örneğin “Hazırlanım” bölümünde yer alan görsellerin çoğu öğrencinin görseli inceleyip yorumlamasına, görselden hareketle analiz ve değerlendirme yapmasına dönüktür. Her ne kadar görseller ilgili oldukları metinle ilişkilendirilmiş olsa da, aynı sayfada çok fazla görsele yer verilmesinin metne odaklanmayı engelleyici ve dikkati dağıtarak asıl konudan uzaklaştırıcı bir etkisi de olabilir. Özellikle sanat felsefesi ünitesinde bu tarz örneklerle çokça rastlanmaktadır. Yine metni özetlemek amacıyla oluşturulan şema ve tablolar öğrencinin verilen bilgiyi ezberlemesine yöneliktir. Bu tarz bir uygulama hem felsefe dersinin kazanımlarıyla hem de yapılandırmacı yaklaşımın öğrenme yaklaşımıyla çelişmektedir. Kitaptaki bu bölümler daha önceki davranışçı yaklaşımın öğrencinin bilginin pasif alıcısı olarak görüldüğü yaklaşımıyla uygunluk göstermektedir. Sonuç olarak K-3 kodlu kitabın çoğunlukla felsefe dersinin kazanımlarını gerçekleştirici ve öğrencinin dikkatini çekerek onu düşündürücü nitelikte olduğu söylenebilir.

K-4 kodlu ders kitabı 2018 program değişikliğine uygun olarak ilk kez 10. sınıflarda felsefe dersinin zorunlu hale gelmesiyle yazılmış bir ders kitabı olma özelliği taşımaktadır. 2018 Felsefe Programı yapılandırmacı yaklaşımın devamı niteliğinde beceri temelli bir yaklaşımı ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaca uygun olarak yazılan ders kitabının içeriğinin de felsefe dersine özgü eleştirel düşünme, problem çözme, yaratıcılık gibi bilişsel becerileri kazandıracak nitelikte olması gerekir. Ders kitabının görselleri de bu amaca hizmet etmelidir. K-4 kodlu ders kitabının görsellerine bakıldığında bu amacın kısmen gerçekleştirildiği söylenebilir. Görsellerin geneli öğrenciyi düşündürmekten uzak birer örnek niteliğindedir. Kitapta “Bir Düşün” başlığı altında bazen bir görselle birlikte kısa metinlere yer verilmiş ve metin sonunda sorular yer almıştır. Bu sorular bir nebze öğrenciyi düşündürmeye yönelik olmakla birlikte, sorularda görsellere gönderme yapılmamış ve bu görseller basit birer örnek olarak kalmıştır. K-3 kodlu kitabın şema ve tablolarından farklı olarak K-4 kodlu kitabın şema ve tablolarının öğrencinin yaratıcılığını daha çok ön plana çıkardığı söylenebilir. Bu şema ve tablolar genellikle öğrencinin bilgiyi yorumlamasını, kendi düşüncelerini açıklamasını, verilen bilgilerden hareketle analiz yapabilmelerini teşvik eder niteliktedir. Aşağıda buna uygun bir örnek yer almaktadır.

Şekil 18. Görüş Açısı Geliştirme

K-4 kodlu ders kitabının metin içi görsellerinin felsefe dersinin kazanımlarına kısmen uygun olduğu ancak tablo ve şemaların genellikle felsefe dersinin kazanımlarına uygun olduğu ve öğrenciyi düşündürücü nitelikte olduğu söylenebilir. Sonuç olarak K-4 kodlu ders kitabında yer alan görsel öğeler kısmen ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.

K-4 kodlu ders kitabıyla karşılaştırıldığında K-5 kodlu ders kitabında çok daha az şema ve tabloya yer verilmiştir. Yine bu şemalar K-4 kodlu ders kitabından farklı olarak öğrencinin bilgiyi keşfetmesine, eleştiri ve yorum yapmasına uygun değildir. Kullanılan şemalar genellikle K-3 kodlu kitapta olduğu gibi konuları başlıklandırmaya, metni özetlemeye ve öğrencinin konuyu pekiştirmesine yönelik ezberci bir yaklaşıma dönük olarak oluşturulmuştur. Yine kitapta kullanılan resimler de öğrenciyi düşündürmekten ve felsefe dersinin temel kazanımlarını edindirmekten uzak sığ örneklerdir. Metin içerisinde yer alan görseller simetrik bir yaklaşımla yerleştirildiğinden, boyutları genellikle küçük olduğundan, yine canlı renkler tercih edilmediğinden öğrencide bir ilgi ve merak uyandırması mümkün görünmemektedir. Görseller genellikle manzara resimleri, tarihi yapılar şeklinde olup felsefeden çok bir tarih kitabının görsellerini andırmaktadır. Filozofların resimleri genellikle soluk ya da siyah beyaz küçük portreler şeklindedir. Bu görsellerin öğrencide felsefi bir merak duygusu uyandırması beklenemez. Sonuç olarak K-5 kodlu ders kitabının görselleri felsefe dersinin kazanımlarına uygun değildir ve öğrenciyi düşünmeye teşvik etmekten uzaktır.

Sonuç ve Tartışma

Çalışmamızda ele aldığımız kitapların görselleri dikkat çekiciliği, kazanımlarla örtüşmesi, renkleri, boyutları, öğrenciyi düşünmeye ve sorgulamaya yönlmesi gibi özellikler bakımından analiz edilmiştir. Görsellerin değerlendirilmesinde Mehmet Şahin'in "Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı makalesindeki, beşli rubrik ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır (Şahin, 2014).

İncelenen görsellerin pek çok eksikler barındırdığı gözlenmiştir. Görsellerin sayfa içerisine doğru bir şekilde yerleştirilmesi dışında, diğer özellikler bakımından ortalamanın altında kaldığı görülmüştür. K-1 kodlu 1980 dönemine ait ders kitabında sadece 8 görsele yer verilmiştir. En fazla görsele yer aldığı kitap K-3 kodlu kitaptır. Bu kitap diğerlerine oranla görsellerin dersin kazanımlarıyla ilişkilendirilmesi açısından daha başarılıdır. Ancak bu kitapta da sayfa içerisinde çok fazla görsele yer verilmiş olmasının dikkati dağıtma riski söz konusudur. Son dönem K-4 ve K-5 kodlu kitaplarda daha dengeli bir görsel kullanımı olmakla beraber bu kitapların görsellerinin de metinle uyumu ve kazanımları gerçekleştirmek bakımından beklentiyi karşılamadığı görülmüştür.

Görsellerin felsefe dersinin kazanımlarına uygunluğu açısından değerlendirilmesinde öğrencileri düşünmeye, sorgulamaya, verilen metinle ilişki kurarak yorum ve eleştiri yapmaya sevk edip etmediğine bakılmıştır. Tüm kitapların ortalamasının 2 olduğu bu değerlendirmede ders kitaplarının görsellerinin felsefe dersinin kazanımlarıyla ilişkilendirilmede başarısız olduğu görülmüştür. K-1, K-2 ve K-5 kodlu kitapların “1” değerini aldığı bu incelemede en yüksek değeri “4”le K-3 kodlu kitap almıştır.

Genel olarak felsefe ders kitaplarının görsellerinin felsefe dersinin amaçlarını ve bir ders kitabında olması gereken özellikleri karşılamada yetersiz kaldığı gözlenmiştir. K-1 kodlu 1980 dönemine ait ders kitabıyla K-4 kodlu günümüzde halen ortaöğretimde ders kitabı olarak okutulan kitabın, hemen hemen aynı oranda yetersiz olması ilginçtir. 2000’li yılların başında okutulan K-3 kodlu kitabın günümüzde okutulan ders kitaplarına oranla görsel kullanımı açısından daha başarılı olduğu gözlenmiştir. Sonuç olarak ders kitaplarında görsellerin kullanımında genel olarak özensiz davranıldığı görülmüştür. Dijital çağda her türlü görsele çok daha rahat ulaşma imkânı olduğu düşünüldüğünde, son dönem kitapların 1980’lerin kitaplarıyla benzer eksiklikler barındırması, geleneksel noktada görsel tasarımı açısından bir ilerleme kaydedilmediğini göstermektedir.

Kaynakça

- Çilingir, L. (2019). *Ana Hatlarıyla Felsefe*. Ankara: Elis Yayınları.
- Çotuksöken, B. (2012). *İnsan hakları ve felsefe: nasıl bir felsefi yaklaşım? Nasıl bir eğitim?* (2.b.), Papatya Yayınları, İstanbul.
- Dombaycı, M. A. (2008). *Türkiye’de Ortaöğretimde Felsefe Öğretiminin Değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Duman, E. Z. (2014). *Ortaöğretimde Cumhuriyet Dönemi Mantık Ders Kitaplarının İncelenmesi*. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- İstek, R. (2004). *Görsel İletişimde Tipografi ve Sayfa Düzeni*. İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- İşler, A.Ş. (2003). Yazılı Ders Materyallerinde İllüstrasyon Kullanımının Dayandığı Temel İlkeler ve Sağladığı Katkılar. *Milli Eğitim Dergisi*, (57).
- Keser, H. (2004). İlköğretim 4. Sınıf Bilgisayar Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkelerine Göre Değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 2 (3)
- Kızıltan, Ö.(2018). 1985’ten Günümüze Lise Felsefe Ders Kitaplarında Özgürlük Kavramı. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Ankara
- MEB (1993). *Felsefe Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (2009). *Felsefe Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (2010). Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Ve Eğitim Araçları Yönetmeliği. *Tebliğler Dergisi*, 74(2629), 70-91
- MEB (2017). 2017-2018 Eğitim-Öğretim Yılında Okutulacak İlköğretim Ve Ortaöğretim Ders Kitapları. *Tebliğler Dergisi*, 80(2712), 1-104.
- Neuman, W. L. (2009). *Toplumsal araştırma yöntemleri: nitel ve nicel yaklaşımlar: 2. cilt*. Özge, S. (Çev.), İstanbul: Yayınodası.
- Şahin, T.Y.& Yıldırım, S. (1999). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Anı Yayınları.
- Şahin, M. (2014). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 36-41.